

ZAKAJ TRAJNOSTNI RAZVOJ POTREBUJE KULTURO IN NJENO DEDIŠČINO

JASNA FAKIN BAJEC

Dr. etnoloških znanosti in prof. zgodovine
Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU
jasna.fakin@zrc-sazu.si

Trajnostni razvoj (ang. sustainable development)¹ je v sodobnem svetu temeljni družbenopolitični koncept, katerega poudarek je premišljeno ravnotežje okoljskega, socialnega in ekonomskega razvoja lokalne skupnosti. Napredek družbe, ki ga usmerjajo najrazličnejše strategije in razvojni programi (prim. *Strategija Evrope 2020*, *Strategija razvoja Slovenije 2013–2020*, *Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020*, *Regionalni razvojni programi 2007–2013* itd.), naj bi bil ob upoštevanju trajnostnih predpostavk prilagojen okvirjem naravnih okoljskih zmožnosti in potencialom kulturnega bogastva. Razvijali naj bi znanja, storitve in proizvode, ki naravnega okolja ne ogrožajo, temveč s premišljeno uporabo naravnih virov (npr. sončne energije, lesa, kamna, zelišč itd.) in drugih elementov zagotavljajo vzajemno sodelovanje človeka z naravo. Tendence trajnostnega upravljanja hkrati predvidevajo upoštevanje in uporabo

preteklih kulturnih prvin in tradicij, predvsem tistih, ki so nastajale v sožitju z značilnostmi naravnega območja (npr. gradnja bivalnih enot, gojenje poljskih pridelkov, kulinarike, umetnostni izdelki itd.) in lahko v sedanjosti predstavljajo dobre primere razbremenitve tehnološko obremenjenega okolja in revitalizacijo kontaminirane kulturne krajine.

Trajnostni razvoj tako predvideva dopolnjujoče povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Ključno je, da se razvoj usmeri k človeku in njegovemu načinu življenja oziroma kulturi. Vse prevečkrat se namreč dogaja, da se pri iskanju rešitev, kako izboljšati tehnološki razvoj, zagotoviti inovativnost in konkurenčnost industrijskih izdelkov, doseči kvalitetnejši življenjski standard prebivalstva, kulturi, dediščini in njenim ustvarjalcem namenja zelo malo pozornosti. Mnogi strokovnjaki, zlasti iz naravoslovno-tehniških ved, ki dejansko razvijajo visokotehnološke trajnostne proizvode in storitve, namreč razumejo kulturo kot abstrakten, neotipljiv in marginalen pojem, ki nam pomaga le »doživljati in razumeti svet«, kot se je izrazil ekolog Božidar Flajšman (Štaudohar 2012: 10) oziroma naj bi bil za mnoge njen pomen le narodnobuditeljski, identifikacijski in prezentacijski; pri gospodarskemu, okoljskemu in socialnemu razvoju pa naj ne bi imela vpliva. Zato se nam upravičeno zastavljajo vprašanja, ali lahko kultura

¹ Kot pojasni Ana Barbič, se v Sloveniji srečujemo z različnimi prevodi pojma sustainable development. Uveljavljajo se izrazi kot uravnotežen, trajno uravnotežen, sonaraven, sonaravno uravnotežen, vzdržen, usklajen, zdrav in obstojen, okolje ohranjajoč, trajnosten razvoj. Po Barbičevi se je Republika Slovenija odločila za uporabo pojma vzdržen razvoj, kar je razvidno iz Ljubljanske deklaracije o prostorskih razsežnosti vzdržnega razvoja, sprejete leta 2003, ki pa poudarja, da vzdržen razvoj ne zadeva le okolja, temveč tudi gospodarsko, okoljsko in družbeno vzdržnost (več v: Barbič 2005: 17). Ker se je v javnosti bolj uveljavil izraz trajnostni razvoj, se v nadaljevanju poslužujem tega termina.

in njena dediščina prispevata k nastanku »unije inovacij«, kot je cilj Strategije Evrope 2020, ali lahko lokalna kultura zagotovi ustvarjalnost, inovativnost v podjetništvu, ali lahko procesi ustvarjanja dediščine pomagajo pri spopadanju z izzivi globalizacije, ustvarjanju nizkoogljičnega gospodarstva in pri gospodarnejši porabi energije. Namen članka je na kratko osvetliti različne poglede, kako lahko kultura in njena dediščina pripomoreta k vzpostavljanju trajnostnega razvoja, ki naj bi družbo popeljal k bolj zdravi, uspešni in ekonomsko razvitejši skupnosti.

Zavedati se je namreč potrebno, da so v vsaki družbi nujno potrebni novi visokotehnološki procesi, storitve in proizvodi z dodano vrednostjo, ki omogočajo napredek, vendar jih je potrebno ustvarjati na temelju kulture bivalnega okolja, preteklih izkušenj tamkajšnjih ljudi, njihovih dognanj in vrednot. Ker je človek družbeno bitje, ki se razvija in izpopolnjuje v skupnosti, je za načrtovanje razvoja ključnega pomena razumevanje njegove družbene in zgodovinske realnosti, tj. preteklih in sedanjih kulturnih procesov, ki so lahko dobra in učinkovita razvojna smernica za boljše trajnostno prihodnost.

O TRAJNOSTNEM RAZVOJU

Začetki diskusij o trajnostnem razvoju segajo v sedemdeseta leta 20. stoletja kot odgovor radikalnim okoljskim gibanjem, ki niso le zahtevala omejitve razvoja, temveč tudi poudarjala pomen prekinitev ekološke degradacije (Castro 2004: 196). Z zavedanjem, da živimo v svetu z omejenimi naravnimi viri, ki jih nepremišljen razvoj lahko uniči, so poleg ekologov in drugih okoljevarstvenikov k problematiki pristopili tudi politiki. Koncept trajnosti je bil prvič mednarodno izpostavljen leta 1972 na Stockholmski konferenci, leta 1987 pa je Svetovna komisija o okolju in razvoju (World Commission on Environment and Development – WCED) obravnavala ravnotežje med okoljskimi problemi in razvojnimi rezultati ter v poročilu, znanem kot Brundlandsko poročilo, opredelila definicijo

trajnostnega razvoja kot: »zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi pri tem ogrozili prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih« (Barbič 2005: 16-17, Nurse 2006: 34). Kljub kritikam o nerazumljivi razlagi – ni namreč jasno določeno, kaj pomenijo potrebe in kaj predstavljeni mehanizmi za dosego okoljske trajnosti –, definicija odraža politični kompromis med razvojem in okoljsko vzdržnostjo. Razvoj trajnostne paradigme je prinesel spoznanje, da ta ne sme vključevati zgolj ohranjanja okoljskega ravnotežja. Ker je vsako naravno okolje del družbe, je v proces ohranjanja narave treba vključiti tudi ekonomijo in njene socialne posledice. Vsaka družba mora namreč stremeti h gospodarskemu razvoju, ki ne bi uničeval okolja, hkrati pa bi pozitivno vplival na socialno življenje tamkajšnjih ljudi. Leta 1992 so na konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju v Braziliji razpravljali o povezavi okoljskega sistema z industrijo in prebivalstvom. Oblikovana je bila Agenda 21, ki med drugim izpostavlja ključne ukrepe za uresničitev razvoja v 21. stoletju, in neobvezujoča priporočila za zmanjševanje negativnih vplivov na okolje.

Kritiki trajnostne razvojne paradigme, ki se je izoblikovala v času vzpona modernega liberalnega kapitalizma in v ospredje postavlja kopičenje kapitala ter zahodno hegemonijo, opozarjajo, da je trajnostni razvoj prvovrstno ekonomsko vprašanje, ki sicer želi zmanjšati stopnjo revščine v manj razvitih državah, v resnici pa gre za prevlado zahodnega potrošniškega življenja. Tako je »odnos med ekonomijo in ekologijo /.../ postal predvsem vprašanje odnosa med bogatimi in revnimi državami sodobnega sveta« (Barbič 2005: 15). Skozi leta pa je prišlo do spoznanja, da je k uspešnejšemu razvoju potrebno pristopiti z ozaveščanjem lokalnega prebivalstva in učinkovitejšim odnosom med domačini in političnimi akterji. Po Agendi 21 je za dosego trajnostnega osebnega razvoja potrebno izobraževanje; naloga razvitih držav je nudenje tehnične pomoči za razvoj podjetništva in industrije, ki obenem tudi omogočata osnovno

učenje, zaposlitev in nove življenjske možnosti (Castro 2004: 197).

Za ozaveščanje in izobraževanje prebivalstva lahko med drugim poskrbijo tudi različne kulturne dejavnosti, saj je, kot poudarjajo številni strokovnjaki in dediščinske institucije, kultura temelj trajnostnega razvoja (Bandarin, Hosagrahar 2011; Long, Smith 2010; Clark 2008; M. Low 2008, Nurse 2006 itd.). Kljub temu da države sprejemajo in oblikujejo svoje razvojne politike na podlagi transnacionalnih strategij in priporočil, kot je npr. Strategija Evropa 2020, ne moremo pričakovati, da bo v vseh državah trajnostni razvoj potekal enako, saj obstaja med družbami različna stopnja ekonomske in socialne razvitosti ter sposobnosti, kar je odvisno od političnega in zgodovinskega konteksta. Kot poudarja Keith Nurse, je v zahodni znanosti diskurz trajnostnega razvoja razumljen kot vzrok ali razrešitev problema, v nezahodni znanosti pa kot »nazadovanje« ali romanticizirana »sveta modrost« (Nurse 2006: 36). Zato je po Nurseu poznavanje kulture določenega bivalnega okolja temelj za ugotavljanje pomenov in praks razvoja na njegovi epistemološki osnovi. Človeške identitete, znakovni sistemi, kozmologije in epistemološka ogrodja se oblikujejo glede na razumevanje in doživljanje bivalnega okolja.

RAZVOJNA VLOGA KULTURE IN NJENE DEDIŠČINE

Razumevanje kulture kot družbene prakse ali procesa, v katerem posamezniki prek komuniciranja izmenjujejo pomen in vrednote posameznih materialnih stvari, idej, ljudi (Bulc 2004: 20), določa, da se kultura nenehno spreminja in razvija glede na sodobne potrebe in pričakovanja. Zato jo po Keithu Nurseu lahko razumemo kot razvoj, ki določa človeška ravnanja. Pri vzpostavljanju trajnostnega razvoja naj bi sledili ohranjanju oziroma vzdrževanju naslednjih družbenih vrednot: kulturne/socialne identitete, osebnega zaupanja, socialne pravičnosti in ekološkega

ravnotežja (Nurse 2006: 38). Seta M. Low k uravnoveženemu ekonomskemu, socialnemu in okoljskemu razvoju prišteva še trajnostni kulturni razvoj, ki predvideva kontinuiteto kulturnih vrednot, izražanj, identitet in sistemov znanj ter večšin prebivalstva v določenem bivalnem okolju.

V zadnjih dveh desetletjih filozofija trajnostnega razvoja (gl. *The World Commission on Environment and Development 1987*) in konkretni ukrepi za njegovo uresničitev v 21. stoletju (gl. Agenda 21, 1992) niso vključevali razvojne vloge kulture in njene dediščine. Leta 2002 je bila na Svetovnem javnem srečanju o kulturi v Porto Alegru sprejeta Agenda 21 za kulturo, tj. dokument, namenjen lokalnim vladam, ki govori o pomenu kulture za vzpostavljanje trajnostnega razvoja lokalnega območja in temelji na upoštevanju kulturne različnosti, človekovih pravic, interkulturnega dialoga, sodelovanja, trajnosti in miru. Kultura je bila izpostavljena kot četrti steber trajnostnega razvoja (http://en.wikipedia.org/wiki/Agenda_21_for_culture). Leta 2004 je dokument potrdil tudi Unesco. Leta 2010 je pod okriljem Unesca izšel dokument z naslovom *Moč kulture za razvoj*, v katerem je kultura v vseh svojih dimenzijah opredeljena kot: »... osnovna komponenta trajnostnega razvoja. Z aktivnostmi ustvarjanja materialne in nematerialne dediščine, kreativno industrijo in različnimi oblikami umetnostnih izražanj je močni spodbujevalec ekonomskega razvoja, socialne stabilnosti in zaščite okolja. Kot shramba znanja, pomenov in vrednot, ki prodirajo v vse vidike našega življenja in definira tudi načine človeškega življenja in interakcij na lokalni in globalni ravni« (*The Power of Culture for Development* 2010: 1).

Zato je poleg vzdrževanja naravnega ravnovesja, ki ga izpostavlja trajnostna politika, potrebno vzdrževati tudi kulturni ekosistem, ki ohranja kulturno življenje in človeško civilizacijo (M. Low 2008: 393). To vključuje poznavanje človekove družbene in zgodovinske realnosti, kar se med drugim odraža tudi v praksah ustvarjanja kulturne

dediščine oziroma različnih dejanjih obujanja in ohranjanja šeg in navad ljudi v posameznih lokalnih prostorih. Pri sodobnem raziskovanju dediščinskih praks se pozornost namenja tudi spoznavanju socialnih procesov, skozi katere se oblikujejo pomeni in vrednote, ki jih elementi dediščine utelešajo v določeni skupnosti (več gl. Fakin Bajec 2011, Smith 2006; Bryne 2008 itd.). Poleg poznavanja zgodovine in pomena sestavine dediščine je ključno spoznati, kdaj, ob katerih priložnosti, zakaj itd. je skupnost začela obujati ali raziskovati določeno šego in navado iz preteklosti. Pri tem imajo pomembno vlogo družbene in individualne vrednote in pomeni prvin, označeni kot dediščina, ki se oblikujejo na podlagi osebnih in socialnih izkušenj, političnih ideologij, spomina, tradicije itd. Donedavnega je bila poglavitni oblikovalec dediščine strokovna javnost (muzealci, konservatorji, arhivisti, org. turističnih vsebin itd.), v zadnjih letih pa so čedalje aktivnejši tudi akterji v posameznih društvih, vaških/krajevnih skupnostih, civilnih iniciativah itd., ki z raziskovanjem lokalne zgodovine, organiziranjem vaških/krajevnih praznovanj, obujanjem starih šeg in navad ali restavriranjem krajevnih arhitekturnih objektov omogočajo, da se določena znanja, spomini, materialni elementi itd. ne izgubijo v hitrih spremembah časa. Varovanje dediščine tako ni odvisno le od strokovnjakov iz dediščinskih institucij, temveč tudi od lokalne in drugih zainteresiranih skupnosti. Lokalno prebivalstvo se mora skozi proces ustvarjanja dediščine počutiti »kot lastnik« svoje kulture in prevzeti vodilno vlogo pri nadaljnjem upravljanju z dediščino. Z rekonstruiranjem mnogih veščin in znanj naših prednikov, ki so zaradi drugačnih vrednot, potreb in tehnološke nerazvitosti živeli v boljšem sožitju z naravo kot danes, pa lahko iščemo nove priložnosti in konkurenčnejše proizvode z dodano vrednostjo, kar lahko prispeva k lažjemu gospodarskemu okrevanju. Zavedati se je treba, da dediščina, ki reprezentira dejanja konkretnih ljudi v določeni krajini, predstavlja tudi most med kulturo in okoljem. Težko je namreč ločiti kulturne dimenzije od naravnega

okolja, kot je težko izolirati moderne kreacije od njenih kulturno zgodovinskih korenin. Tako naravno okolje, ki leži okoli nas, kot moderna kultura izvirata iz preteklosti. Zato odskočno desko za boljši jutri predstavlja razumevanje oz. poznavanje preteklosti in ugotavljanje njenih pomembnosti za sedanji in prihodnji čas. Zelo verjetno je, da bi v lokalnem okolju z ustreznim ohranjanjem, varovanjem, restavriranjem, nadgrajevanjem in reprezentacijo že znanih, izkušenih oziroma pozitivno ovrednotenih praks in pomenov dediščine (prim. gradnja s kamnom, gojenje ajde, ovsas, nabiranje zelišč, ruja itd.), ki tudi v sodobnem času odsevajo trajnostno upravljanje, lokalno prebivalstvo lažje prepoznalo sodobne trajnostne smernice razvoja okolja. Z raziskovanjem preteklih kulturnih praks in ustvarjanjem dediščine tako ne bi le pridobili sestavin za identificiranje, homogenizacijo skupnosti in promoviranje medsebojnih razumevanj ter sožitij, temveč bi prispevali tudi k ohranjanju kulturnih različnosti posameznih bivalnih/lokalnih območij znotraj transnacionalnih gibanj. K temu stremi tudi UNESCO, saj v Konvenciji o ohranjanju nematerialne kulturne dediščine izpostavlja ohranjanje značilnosti kultur in identitete narodov in etničnih skupnosti v najširšem materialnem, družbenem in duhovnem obsegu (Hazler 2005: 5), kar je pomemben vidik socialne trajnosti. Obenem kulturna različnost lahko bistveno pripomore k zagotavljanju večje konkurenčnosti in inovativnosti določene lokalne skupnosti, saj bi kulturni proizvodi, ki bi nastali v procesu prepletanja tradicije in inovacije odražali posebnosti naravnega in bivalnega okolja, hkrati pa tudi zgodovino načina življenja v koščku raznolikega in multikulturnega sveta.

V zadnjih desetletjih pa se v strokovnih krogih izpostavlja vloga dediščine tudi v diskusiji o varovanju človekovih pravic, pri spopadanju s klimatskimi spremembami (Long, Smith 2010, Carman, Stig, Sørensen 2010), oblikovanju kreativne industrije (Bandarin Hosagrahar 2011), preseganju meddržavnih političnih nesporazumov oziroma povezovanju

nekaj politično razdeljenih lokalnih skupnosti (prav tam), zmanjševanju stopnje revščine in lakote (Lafrenz Samuels 2010) itd. To odraža oblikovanje t. i. trajnostne skupnosti, katere člani spoštujejo in uporabljajo pretekla znanja, večine in materiale za boljše, bolj zdravo, homogeno, pošteno in solidarno prihodnost.

Če na koncu poskusimo odgovoriti na zastavljena uvodna vprašanja, velja poudariti, da lahko tudi kultura in njena dediščina prispevata k ustanavljanju »unije inovacij«, saj podpiranje kulturne različnosti posameznih naselitvenih območij znotraj Evropske unije zagotavlja tudi pogoje, da se s pomočjo preteklih kulturnih praks in sodobnih tehnoloških dosežkov zagotovi nove kulturne proizvode med tradicijo in inovacijo, ki lahko v nadaljevanju prispevajo k zagotavljanju konkurenčnosti in inovativnosti določene lokalne skupnosti (npr. ustvarjanje zanimivih lokalnih modnih dodatkov, npr. nakita, torbic, šalov itd. iz materialov in barv, značilnih za določeno lokalno območje). Lokalna kultura lahko tudi zagotovi pogoje za nove tehnološke proizvode v podjetništvu (npr. pasivna hiša z lokalnimi gradbenimi elementi), ustvarjanje nizkoogljičnega gospodarstva (veščine gradnje s kamnom in lesom), bio gospodarstvo (pridelava specifičnih za lokalno okolje prilagojenih poljskih pridelkov – ajda, koruza, krompir, breskve itd. za farmacevtske in kozmetične namene itd.), gospodarnejšo rabo energije in krepitev socialne kohezivnosti. Osnovati trajnostni razvoj brez upoštevanja človeka, značilnosti njegovega naravnega in grajenega okolja in kulture je kot pisati knjigo z nepoznanimi jezikovnimi znaki; knjiga bo sicer stala na knjižnih policah, vendar nedotaknjena, neprebrana, neuporabljena in neinterpretirana.

VIRI IN LITERATURA

Barbič, A. 2005: *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 Bulc, G. 2004: *Proizvodnja kulture: vloga in pomen kulturnih posrednikov*. Maribor: Subkulturni azil.
 Byrne, D. 2008: Heritage as Social Action. V: Graham F., Rodney H., John H. J. JNR. J.

Schofield (ur.). *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 149–173.

Castro, J. C. 2004: Sustainable Development: Mainstream and Critical Perspectives. V: *Organization and Environment*, št. 17, letn. 195, 196–225.

Clark, K. 2008: Only Connect-Sustainable Development and Cultural Heritage. V: Graham F., Rodney H., J. H. Jameson JNR. J. Schofield (ur.). *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 82–98.

Evropa 2020: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. V: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (29. 2. 2012).

Fairclough, G. 2008: New Heritage, An Introductory Essay—People, Landscape and Change. V: G. Fairclough, R. Harrison, J.H. Jameson JNR. J. Schofield (ur.). *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 297–312.

Fakin Bajec, J. 2011. *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC.

Hazler, V. 2005. Nesnovna kulturna dediščina Slovenije. V: J. Bogataj et. alt. *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 5–7.

Labadi, S., C. Long. 2010: Introduction. V: S. Labadi, C. Long (ur.). *Heritage and globalisation*. R London, New York: Routledge, 1–16.

Lafrenz Samuels, K. 2010: Material heritage and poverty reduction. V: S. Labadi, C. Long (ur.). *Heritage and globalisation*. R London, New York: Routledge, 202–217.

Long, C., A. Smith. 2010: Cultural heritage and the global environmental crisis. V: S. Labadi, C. Long (ur.). *Heritage and globalisation*. R London, New York: Routledge, 173–191.

M. Low, S. 2008: Social Sustainability: People, history and values. V: G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson JNR. J. Schofield (ur.). *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 392–404.

Nurse, K. 2006: Culture as the Fourth Pillar

of Sustainable Development. V: <http://www.fao.org/SARD/common/ecg/2785/en/Cultureas4thPillarSD.pdf> (29. februar 2012)

Smith, L. 2006. *Uses of heritage*. London, New York: Routledge.

Stig Sørensen, M. L., J. Carman. 2009b. *Heritage Studies: an outline*. V: M. L. Stig Sørensen, J. Carman (ur.). 2009a. *Heritage studies: methods and approaches*. London, New York: Routledge, 11– 28.

Štaudohar, I. 2012. Ukinjanje ministrstev za okolje in kulturo: brez kulture, ekologije, sodobnosti in prihodnosti. V: *Sobotna priloga*, 4. 2. 2012.

The Power of Culture for Development.

V: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001893/189382e.pdf> (29. 7. 2012)